

Posudek vedoucího bakalářské práce
na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK v Praze

Matouš Haicl: „Rozvrh a vrženost, volní a ne-volní. Povaha lidské svobody mezi Heideggerem a Ricoeurem“

Václav Němec, Ph.D.

Charakteristika práce

Matouš Haicl se ve své práci soustředí na téma lidské svobody a jejích hranic. Lidskou svobodu, kterou definuje jako „možnost člověka určovat sám sebe v čase“ (str. 6), přitom považuje za nezpochybnitelnou, zároveň si je však od počátku vědom, že tato svoboda podléhá řadě omezení a limitujících faktorů. Jeho cílem je prozkoumat právě onen ne zcela zřetelný předěl mezi tím, co ještě spadá do naší svobody, a tím, co tuto svobodu limituje a vystupuje vůči nám jako danost, kterou musíme přijmout. Pomoc při objasnění této otázky si slibuje od dvou stěžejních děl filosofie 20. století, která významnou měrou přispěla k hlubšímu pochopení tématu svobody a její konečnosti, totiž *Bytí a času* Martina Heideggera a *Filosofie vůle* Paula Ricoeura. Tato strategie do značné míry předurčuje strukturu celé práce: První kapitola je věnována výkladu Heideggerovy existenciální analytiky v *Bytí a času* se zaměřením na existenciály rozvrhu a vrženosti. Druhá kapitola je zasvěcena interpretaci Ricoeurových fenomenologických analýz vůle a ne-volních momentů ve *Filosofii vůle I*. Ve třetí kapitole jsou pak obě pojetí srovnána, přičemž jsou identifikovány hlavní styčné plochy i nepřeklenutelné rozdíly mezi oběma mysliteli.

Hlavní analogii mezi oběma mysliteli, která také v jeho očích především ospravedlňuje komparaci obou autorů, Matouš Haicl spatřuje v Heideggerově rozlišení existenciálů rozvrhu a vrženosti, resp. v Ricoeurově dichotomii volního a ne-volního. V obou těchto dichotomiích právě obdobným – byť zároveň do jisté míry odlišným – způsobem dochází svého výrazu náhled, že člověk je na jedné straně svobodnou bytostí, která se rozvrhuje do budoucnosti a sama si volí své možnosti, a zároveň bytostí již předem určenou a omezenou řadou daností, které ji ve svobodné volbě jejích možností podstatně limitují a které musí ve své svobodě přijmout a převzít. Jak si však Matouš Haicl všimá, Heideggerovy popisy vrženosti se pohybují na poměrně obecné a schematické rovině, zatímco u Ricoeura se setkáváme s konkrétními analýzami fenoménu ne-volního v jeho různých formách. Tato odlišnost podle něj souvisí s tím, v čem zároveň spatřuje nejpodstatnější rozdíl mezi oběma mysliteli: s odlišným tematickým záměrem, do něž jsou analýzy svobody a jejích mezí u obou autorů zapojeny, a tomu odpovídajícím odlišným metodologickým východiskem. Zatímco Ricoeurovi jde primárně o to, filosoficky projasnit otázku zla, Heidegger sleduje otázku po smyslu bytí. V souladu s tím Ricoeur tematizuje svobodu a její limitující faktory formou konkrétní fenomenologické deskripce rozhodování, aby jasněji vymezil sféru svobody a odpovědnosti, v jejímž rámci je možné něco takového jako provinění, zatímco Heidegger chápe existenciální analytiku jako fundamentální ontologii a popis dílčích existenciálů mu slouží především k tomu, aby vypracoval odpověď na otázku po smyslu bytí pobytu, a potažmo smyslu bytí vůbec. I když Ricoeur do jisté míry navazuje na Heideggera mimo jiné tím, že si od něj vypůjčuje termín „rozvrh“, aby vyjádřil do budoucnosti orientovaný charakter lidské existence, a snad i jeho dichotomie volního a ne-volního je volně inspirována rozlišením existenciálů rozvrhu a vrženosti, jeho vlastní metoda zkoumání nemá povahu existenciální analytiky, ale pohybuje se spíše v liniích husserlovské fenomenologické deskripce a eidetické redukce.

Další zajímavou analogii Matouš Haicl nachází v tom, že oba myslitelé vedle vrženosti, resp. ne-volního momentu znají ještě jednu formu omezení lidské svobody: u Heideggera je to

upadlost neboli neautentický modus bytí pobytu, u Ricoeura pak provinilost. U Heideggera je přitom moment zanedbání svých vlastních možností příležitostně charakterizován termínem „unwillentlich“, tedy doslova jako „ne-volní“, avšak jedná se o důsledek vlastní volby nevolit si své možnosti, a v tomto smyslu tedy nikoli o omezení svobody, které by bylo dáno pobytu na způsob vrženosti, ale které na sebe uvaluje pobyt sám ve své svobodě. Podobně chápe Ricoeur vinu jako „znevlnění“ vůle sebou samou, tedy jako omezení svobody, které má na rozdíl od ne-volního svůj kořen a původ ve vlastní svobodě člověka.

V této souvislosti též Matouš Haicl upozorňuje na odlišnou roli, kterou oba myslitelé připisují sociálnímu rozměru lidské existence: Heidegger sice chápe spolubytí jako původní a bytostný rys pobytu, přece je však příznačné, že je uvádí na scénu v souvislosti s popisem neautentického modu bytí pobytu a upadlé struktury „ono se“, která ovládá pobyt v jeho každodennosti; druzí tak v Heideggerových analýzách pobytu vystupují primárně jako svod k jeho pádu do neautenticity. U Ricoeura jsou naopak sociální dimenze lidské existence a speciálně společenské instituce viděny především jako zdroj ve vlastním smyslu lidských motivací a hodnot, které vytrhávají jedince z koloběhu uspokojování tělesně-vitálních potřeb. Podle Ricoeura je vztah k druhým pro lidskou osobu dokonce natolik fundamentální a konstitutivní, že jedině skrze intersubjektívni vztahy může dojít dovršení a naplnění svého bytí.

Za největší přínos Ricoeurovy fenomenologické analýzy Matouš Haicl považuje detailní a konkrétní popisy různých forem ne-volního momentu, jak je také sám reprodukuje v druhé kapitole své práce. Zároveň se však domnívá, že Ricoeurovo metodické východisko neumožňuje postihnout bytostnou strukturu lidské existence a tak „nalézt zakotvení nesvobody v samotné ontologické struktuře člověka“ (str. 50). Ukázat toto zakotvení se podle něj naopak daří na půdě Heideggerovy existenciální analytiky, která se od počátku soustředí na popis fenoménů, jež tvoří součást bytostné struktury lidské existence. To je též podle Matouše Haicla nakonec jeden z hlavních důvodů, proč se nám otázka omezení lidské svobody nejlépe osvětlí při „současném čtení obou autorů“. Při srovnání toho, jak oba autoři pojednávají otázku svobody a jejích mezí, lze totiž nejenom konstatovat četné shody a rozdíly, ale můžeme též zaznamenat, že oba zaujímají při své tematizaci této otázky odlišná hlediska, která se nevyklučují, nýbrž vzájemně se doplňují.

Přednosti práce

Téma, které si Matouš Haicl zvolil, je zcela klíčové pro filosofické pochopení lidské svobody a odpovědnosti za vlastní rozhodování a jednání. Volba obou autorů, resp. filosofických děl, jejichž prizmatem ke svému tématu přistupuje, je velice případná. Matoušovi Haiclovi se každopádně podařilo přesvědčivě prokázat relevanci obou myslitelů pro téma lidské svobody a jejích limitujících faktorů. Přitom poměrně přesně identifikuje a věrně reprodukuje klíčové myšlenkové motivy u obou myslitelů, které toto téma traktují a osvětlují. Základní a výchozí teze, podle níž lze spatřovat analogii mezi Heideggerovým rozlišením existenciálů rozvrhu a vrženosti a Ricoeurovou dichotomií volního a ne-volního, je plausibilní a otevírá neotřelou přístupovou cestu k zajímavé komparační interpretaci obou myslitelů. V takto vytýčeném hermeneutickém rámci se Matoušovi Haiclovi podařilo identifikovat a vyložit celou řadu dalších styčných bodů i rozdílů mezi Heideggerem a Ricoeurem. Každopádně je třeba ocenit, že se Matouš Haicl v bakalářské práci pustil do této ambiciózní konfrontace, pro kterou v sekundární literatuře neexistuje příliš velká opora. Na jeho práci je též sympatické osobní zaujetí tématem a skutečnost, že se nejedná o pouhou historicko-interpretaci studii, nýbrž o vážně míněný pokus o zodpovězení palčivé filosofické otázky. Ocenění zasluhuje i formální stránka práce: Až na příležitostní stylistické neobratnosti je práce psána kultivovaným jazykem a obsahuje naprosté minimum překlepů či pravopisných chyb.

Nedostatky práce a náměty k diskusi

Za největší nedostatek práce považuji skutečnost, že se v ní nepodařilo lépe propojit všechny tři kapitoly v jediný celek. I když je nepochybné, že téma svobody a jejích omezení u obou myslitelů vyžaduje zasazení do širšího kontextu jejich myšlení, mnohé výklady obsažené v první a druhé kapitole nejsou v závěrečné kapitole vůbec zúročeny a z hlediska vlastního tématu práce se někdy jeví jako nadbytečné. Naopak jsou v závěrečném srovnání pojednána témata, která nebyla v předchozích kapitolách vůbec vyložena nebo byla vyložena pouze okrajově (např. problematika viny, resp. autentické a neautentické existence). Práci by každopádně prospělo, kdyby výklady obou myslitelů byly od počátku těsněji propojeny s hlavními otázkami, které autor ve své práci sleduje, a více se koncentrovaly na témata, která jsou z hlediska intence jeho práce relevantní. S tím souvisí i jistá disproporčnost výkladu: Zatímco např. Heideggerova analýza pobytu v neautentickém modu bytí z první části *Bytí a času* je vyložena poměrně detailně, včetně takových fenoménů, jako je řeč, zvědavost či dvojznačnost, analýza pobytu v autentickém modu bytí z druhé části je pouze velmi stručně shrnuta v závěrečné části druhé kapitoly (2. VII), ačkoli, jak se nakonec ukazuje ve třetí kapitole, je toto téma pro ústřední otázku práce dosti zásadní. I když se Matouš Haicl při svých výkladech obou myslitelů většinou nedopouští výraznějších zkreslení či interpretačních posunů, někdy tyto výklady až příliš klouzají po povrchu a trpí jistou vágností. V celku viděno se tak nepodařilo vposled zcela překonat dojem, že jde o dva paralelní referáty dvou filosofických děl. Zejména v případě Heideggera lze také litovat, že nebyly zohledněny i jiné spisy než *Bytí a čas*, které jsou vzhledem k tématu práce relevantní, především *Vom Wesen der menschlichen Freiheit* a *Wom Wesen des Grundes*, kde je téma svobody výslovně spojeno i s pojmem vůle. Na práci je celkově až příliš znát, že autorova znalost Heideggera a Ricoeura je limitovaná a zakládá se převážně na studiu obou hlavních spisů.

Hodnocení

Práce každopádně splňuje požadavky kladené na bakalářskou práci. Navzdory výše uvedeným výhradám ji považuji za poměrně zdařilý studijní výkon. Navrhuji proto její hodnocení v rozmezí „výborně“ – „velmi dobře“ v závislosti na průběhu obhajoby.

Václav Němec

V Mnichově 18. 5. 2015